

Amasya Tamimi

Mustafa Kemal Paşa 12 Haziran 1919 günü Amasyalılara hitaben “ilk” konuşmasında, gerçekte -on gün sonra- 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Tamimi’nde bütün ülkeye açıklayacağı “stratejik planı” ve Türkiye’yi bekleyen büyük tehlikeyi alt etmek için hep bir ağızdan “yemin” gerektiğini şöyle anlatmıştır:

“Amasyalılar, düşmanların Samsun’a yapacağı herhangi bir huruç harekâtına karşı ayaklarımıza çarıklarımızı çekecek, dağlara çekilecek, vatani en son kayasına kadar müdafaa edeceğiz. Allah milletimize mağlubiyeti gösterirse, bütün evlerimizi, mallarımızı ateşe verecek ve vatani bir harabe zara çevirerek boş bir çöl halinde düşmana bırakacağız.”

“Amasyalılar, buna hep beraber yemin edelim.”

Mustafa Kemal Paşa’nın bu hitabından sonra Amasyalılar hep birlikte haykırmışlardır:

“Bütün Amasyalılar emirlerinizi bekliyor Paşam!...”

“Sağ olun Amasyalılar, zaferi kazanacağız, vatan kurtulacaktır!”

Ertesi gün, (13 Haziran 1919) Sultan II. Bâyezid Camii Vaizi Abdurrahman Kâmil Efendi cuma hutbesinde cemaate ülkenin kurtuluş yolunun “milletin azim ve kararında” olduğunu öğütleyecektir.

O günlerde Mustafa Kemal Paşa’nın, Amasya’da “Bir nokta-i istinad bulsam kuvay-i işgaliyeyi allak bullak ederim,” dediği ve bu “istinad noktası”nı Amasya’da bulduğunu söylediği de kaydedilmiştir.

Aynı günlerde başkent İstanbul’da Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’da henüz başladığı Ordu Müfettişliği görevinden alınması için İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanlığı tarafından Hükümet makamına başvuruda bulunulmuştur. İngiliz işgalcilerin bu talebinin kabulü bilgisi Harbiye Nezareti’nde görevli Fevzi (Çakmak) Paşa’nın günlüğünde şu şekilde yer alacaktır:

“13 Haziran 1919, Cuma, Beykoz. Güneş. Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin arzusu üzerine Dersaadet’e celp olunmaktadır.”

Ne var ki Mustafa Kemal Paşa önceden hazırlıklıdır ve mücadele yolundan dönmek gibi bir seçeneği hiçbir koşulda düşünmemektedir. Havza’da başlattığı hızlı telgraf kampanyasıyla Anadolu’daki kolordu komutanları, mülki amirler ve yerel eşrafla bağını güçlendirme çabalarına devam etmektedir.

18 Haziran 1919 günü, Mustafa Kemal Paşa Edirne’de bulunan Albay Cafer Tayyar Bey’e şifre telgrafında “yeni” stratejiyi açıklamıştır. Albay Cafer Tayyar Bey’e gönderilen şifre telgrafta şu görüşler yer almaktadır: İstanbul’daki hükümet gücünü yitirmiştir ama Anadolu halkı millî bağımsızlık için birleşmektedir. Bütün kolordu komutanları aynı amaç için hazırdır ve mülkî yöneticilerin neredeyse tümü bu davaya katılacaklardır. Bağımsız Kürdistan için İngilizlerin propagandası başarısız olmuştur. Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetlerinin “tek” isim altında birleşmelerine; Trakya ve Anadolu’daki bu tür cemiyetlerin tümünün bir araya gelip güçlü bir merkezi otorite oluşturmalarına karar verilmiştir. İşgal güçlerinin etkisinden ve İstanbul Hükümeti’nin denetiminden kurtulmak için bu cemiyetin merkezi Orta Anadolu’da bulunacaktır. En uygun yer Sivas’tır; şeklindeki değerlendirmelerinin yanında Mustafa Kemal Paşa “Artık benim için Anadolu’dan hiçbir yere gitmemek kesindir,” cümlesiyle bulunduğu noktayı tereddütsüz şekilde ilân etmektedir.

18 Haziran 1919 günlü bu telgraf, Mustafa Kemal Paşa'nın dört gün sonra (22 Haziran'da) "Amasya Tamimi" adıyla yayımladığı tarihi kararı daha önceden zihninde oluşturduğunu kanıtlamaktadır.

Ertesi gün (19 Haziran) Ankara'dan 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey de Amasya'ya gelmişler ülkenin karşılaştığı Mondros Mütarekesi ile süreklilik kazanan beka krizini ve son gelişmeleri en ince ayrıntılarına kadar değerlendirme fırsatı bulmuşlardır.

Öte yandan İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınmasıyla ilgili işlemler de hız kazanmıştır.

21 Haziran'da Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın üstlendiği 3. Ordu Müfettişliği görevine, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'yı tayin etmek istemiş fakat Karabekir Paşa bu atamayı kabul etmemiştir.

Yine aynı gün (21 Haziran) Mustafa Kemal Paşa Amasya'dan İstanbul Polis Müdürü Albay Halil Bey'e yazdığı mektubuna; "Her ne şekil ve surette olursa olsun, Anadolu'da sine-i millette kalarak istiklâl mevcudiyetimiz uğrunda çalışmaya karar verdim," diye başlayacaktır.

Mustafa Kemal Paşa "Amasya Tamimi" adlı belgeyi bu koşullarda kayıtlara geçirecektir.

Cevat Abbas Gürer, kişisel notları arasında bulunan ve 9 Kasım 1940 tarihli bir yazısında 1919 yılının 21 Haziranı 22 Hazirana bağlayan geceyi ve tarihi belgenin yazılması ile ilgili önemli tanıklığını şöyle aktarmıştır:

"21-22 Haziran 335 (1919) gecesini saat 9'da kumandanımın 'kalem kâğıt alsın gelsin' emriyle çağrıldım. Muhterem General Ali Fuat Cebesoy, çetin ve büyük işler başaracak her türlü kudret ve kabiliyete hâkim gözlerini saklayan güler yüzüyle bu emri bana tebliğ etmişti. Kendileri Ankara ile telgraf başında meşgul olmaya başladılar. Ben aldığım emri yerine getirmiş, uğurlu odanın büyücek yuvarlak masasına yerleşmişim. Bir an içinde etrafıma göz gezdirdim. Bay Hüseyin Rauf Orbay, eski 3. Kolordu Kumandanı Albay Refet (İstanbul Milletvekili), Albay Kazım Dirik, Binbaşı Refik Saydam, Binbaşı Hüsrev Gerede; Atatürk'ün kurtuluş eserini dinlemek için tereddütsüz duruyorlardı. Gözlerinde büyük dikkat ve büyük merak canlanmıştı.

Bu derin manalı sükût içinde Atatürk'ün kuvvetle çektiği sigarasından bıraktığı bol dumanlarının gaz lambalarının fanusları üzerinde önce kuvvetle yığıldığına fakat yayıldıkça zayıfladığına dalmışım. Her varlığın yaşayışının da aynı akıbetle karşılaştığını düşünmeye bile fırsat bulamadan; 'Yaz bakalım!...' Atatürk'ün bu çelik iradeli emri oda içinde sıralanmış bekleyen dimağları fuzuli düşünceden kurtardı; beni de harekete geçirdi."

Yaver Cevat Abbas'ın anlatımına göre Atatürk, yol haritasını açıklayan "kapsamlı" emirlerini madde madde yazdırdıktan sonra odada hazır bulunanlar tarafından tarihi bir belge olarak imzalanmasını istemiştir:

"Bu direktif, bütün askeri ve millî rüesaya ve belediye reislerine verileceği kaydından sonra bitmişti. Aziz muhatapların hemen cümlesi birden sevinç ve takdir gülüşleriyle, 'Hayırlı olsun, Allah muvaffak etsin' iç dileklerini söylediler ve bu büyük işe şahit olan kutlu odayı şenliklere boğdular.

Atatürk'ün bana:

'Arkadaşlara ver imza buyursunlar!' emrine karşı yüksek nezaket ve tevazu gösteren Hüseyin Rauf Orbay:

'Henüz misafiriniz bulunuyorum. Onun için kendimde bir salahiyet göremiyorum' cevabına karşı Atatürk:

'Memleketin tanınmış bir evlâdısınız. Yazdığımız, yeni bir tarihin vesikasında imzanız bulunmalıdır' der demez Bay

Hüseyin Rauf Orbay imza buyurdular.

General Ali Fuat Cebesoy direktif yazılırken dışarıda muhaberesiyle meşguldüler. Atatürk tarafından çağırıldılar. Muhterem General gelmişti. Huzuruna sunulan direktifi derhal imzalayarak, çekingen duran Albay Refet'e imza ettirdiler.

Atatürk, kurmay reisimiz Kâzım Dirik'le Hüsrev Gerede'ye de kurmay heyetinde tertip olunduğu şerefini esirgemediler.

Aziz vatan ve sevgili milletinin kurtarılması için Atatürk; kısa mucip esbaplı (gerekli) kurtuluş planının tarihi zengin şerefini arkadaşlarıyla Amasya'nın işbu kutlu odasında paylaştı.

Bu paylaşmayla Atatürk geniş vefa ve büyük kalplilik gösterdi. Ve onları birinci adımda kendi akıbetine bağlamayı zevk bildi."

Mustafa Kemal Paşa tarafından 21-22 Haziran gecesi son şekli verilen ve Millî Mücadele tarihimizde haklı bir ün kazanan "Amasya Tamimi", yeni Türkiye devletinin kuruluşu için başlatılan teşkilatlanmanın hedefini ve meşru araçlarını gösteren ilk "millî strateji" belgesi, bir diğer anlatımla "millî eylem" planıdır. İki sayfalık bu tarihi belge o gece toplantıya katılanların ve orada bulunan bazı görevlilerin ortaklaşa imzalarını taşıyan 6 maddeden oluşmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla bütün komutanlıklara, mülki amirliklere ve sivil cemiyetlerin yönetimlerine şifre telgrafla gönderilmiştir.

Şifre 194

22 Haziran 1919

Tamim

1/Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Merkezi hükümetimiz İtilaf devletlerinin tesir ve denetimi altında kuşatılmış olduğundan üzerine aldığı sorumluluğun icaplarını yapamamaktadır. Bu hal, milletimizi yok olmuş tanıtıyor. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin hal ve vaziyetini göz önünde tutmak ve haklarının sesini cihana işittirmek için her türlü tesir ve denetimden uzak bir millî heyetin varlığı elzemdir. Bunun için haberleşerek her türlü her taraftan gelen teklif ve millî arzu üzerine, Anadolu'nun her bakımdan en emin mahalli olan Sivas'ta millî bir kongrenin süratle toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için tek mil Osmanlı vilayetlerinin her sancağından ve parti ihtilafları nazarı dikkate alınmaksızın muktedir ve milletin itimadına mazhar üç kadar kişinin mümkün olan süratle yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir. Her ihtimale karşı bunun bir millî sır halinde tutularak dağdağaya mahal verilmemesi ve lüzum görülen mahallerde seyahatin kendini tanıtmadan yapılması lazımdır.

2/Doğu vilayetlerimiz adına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması kararlaştırılan kongre söz konusu vilayetlerin Müdafaa Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinden seçilen üyeler zaten Erzurum'a doğru yola çıkarılmışlardı. O vakte kadar diğer vilayetlerimizin delegeleri de Sivas'a varabileceklerinden Erzurum Kongresi'nin üyeleri de uygun görecekları zamanda genel toplantıya dahil olmak üzere Sivas'a hareket edeceklerdir.

3/İşbu maddelere göre delegelerin Müdafaa Hukuku Milliye cemiyetleri ve belediye riyasetleri ve başka şekillerde seçilmesi ile hareketleri hakkındaki yüce vatanperver aracılığını ve isimleri ile hareket zamanlarının telgrafla bildirilmesini istirham ederim.

4/Bu kararların tertibatına, 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey, 15. Kolordu

Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, 13. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Cevdet Bey, 3. Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey, 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa, 12. Kolordu Kumandanı Miralay Selahattin Bey, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Bursa'da 17. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Bekir Sami Bey, Edirne'de Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey ve diğer bazı mülkî ve askerî önemli zevat tarafından çalışılacaktır. Bundan başka, eski Sadrazam Müşir Ahmet İzzet Paşa, Nafia Nazırı Ferit Bey, Âyan üyelerinden Ahmet Rıza Bey gibi zevatın fikir ve mütalaaları alınacaktır.

5/Reddi İlhak ve Müdafaa-i Hukuku Milliye cemiyetlerinin verecekleri telgrafların telgrafhanelerce kabul edilmeyerek çekilmemesi, Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumisi'nden tamim edilmiştir. Bu husus kati surette reddedilerek haberleşmenin mutlaka serbestçe temini için gösterilerde bulunarak haberleşme temin edilecek ve temin edilinceye kadar gösterilere devam olunacaktır.

6/Askeri ve milli teşkilat, hiçbir şekilde ilga edilmeyecektir. Kumanda hiçbir şekilde terk edilmeyecek ve başkasına verilmeyecektir. Vatanın herhangi bir tarafından yeniden yapılacak düşman işgal harekâtı, bütün orduyu alakadar edecek ve ortaya çıkacak vaziyete göre memleket müdafaaasına birlikte girilecektir. Bu sebeple kumandanlar derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir. Silahlar ve mühimmat katiyen elden çıkarılmayacaktır.

(Asıl metinde 4, 5 ve 6. maddeler gizli tutulmuştur.)

Önemli bir husus, daha önce 18 Haziran'da Albay Cafer Tayyar Bey'e gönderilen telgrafta "Mirliva Mustafa Kemal, Üçüncü Ordu Müfettişi ve Şehriyar'ın Fahri Yaveri" diye yazmıştır ama Sultan Vahdettin'in kendisine verdiği bu unvanları yitirmek üzere olduğunu bilmektedir. Bu yüzden Albay Cafer Tayyar Bey'den göndermesini istediği vekâletname, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin toplantısına katılmasını ve onların adına hareket etmesini sağlayacaktır. Böylece gücünü padişah'tan değil, halktan almış olacaktır.

"Amasya Tamimi", Mustafa Kemal Paşa'nın resmi görevinin kendisine verdiği yetkinin yerini alacak "yeni" ve "meşru" bir destek arayışından doğmuş ve tam zamanında açıklanmıştır.

Sina Akşin, bu yeni destek arayışını, "Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah'tan almış olduğu geniş yetkinin sonu görünmüştü," şeklinde yorumlamaktadır. Ona göre, Mustafa Kemal Paşa, millî direnişin öncülüğünü yapacaksa, bunun için milletten yetki almak zorundadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın zihin dünyasında "hukukî meşruiyet" kavramının özel önemi düşünüldüğünde bu tür bir yorumun haklı olduğu açıktır. Gerçekten Mustafa Kemal Paşa, askerlik ve siyaset yaşamı boyunca "hukukî meşruiyet" kavramını her zaman önemsemiş; Türklerin büyük lideri bütün davranışlarını bu kavram etrafında düzenlemeye özen göstermiştir. Kuşkusuz, "Amasya Tamimi"ndeki stratejik tercihin "meşruiyet" temeli, siyasal bilimler literatüründeki "zaruret hali nazariyesi" ile açıklanmak durumundadır.

Bu nedendir ki Mehmet Ali Ünal bu belge ile ilgili olarak, "Devir ve şartlarının farklılığına rağmen, Çelebi Mehmet'in hareketi ile, Atatürk'ün hareketi arasında mahiyet bakımından birçok benzer noktalar bulmak mümkündür. Zira vasıtalar farklı olmakla beraber, gayeler aynıdır: Devletin devamlılığı ve milletin istiklâli. Hakikaten Çelebi Mehmet'in gayesi, devlet-i ebed-müddet fikrinin gerçekleşmesi olduğu gibi, Atatürk'ün gayesi de yeni bir oluşum ve yeni bir rejimle devlet ve milletin bekasıdır," diye yazmaktadır.

1927 yılında Atatürk *Nutuk'ta*, bu kararının dayandığı en güçlü muhakeme ve mantığı şöyle açıklamıştır:

“Temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ilke, ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla gerçekleştirilebilir. Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir millet, medeni insanlık dünyası karşısında uşak olmak durumundan yüksek bir muameleye layık görülemez.”

“Yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını kabul etmek, insanlık özelliklerinden yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten de böyle bir düzeysizliğe düşmemiş olanların, isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.”

“Oysa Türk’ün haysiyeti, gururu ve yeteneği çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa yok olsun daha iyidir!...”

“O halde ya İstiklâl, ya Ölüm!”

Türk Millî Mücadelesi’nin başında yol haritasını oluşturan hayli kritik ve stratejik bir belge olarak “Amasya Tamimi” (diğeri, Misak-ı Millî’dir) önemlidir. Bu iki tarihi belge, Türk anayasa metinlerinde ek olarak yer almamışlardır; fakat yeni Türkiye devletinin kuruluşunu müjdelemektedir.

Hikmet ÖZDEMİR

KAYNAKÇA

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, 1, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk**, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018.

Atatürk’ün Bütün Eserleri Cilt 3 (1919), 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.

GÜRER, Cevat Abbas (Atatürk’ün Yaveri), **Cepheden Meclis’e Büyük Önder ile 24 Yıl**, Der. Turgut Gürer, Yapım C, İstanbul 2006.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S 77 (Eylül 1978), Belge No: 1686.

HATEMİ, Nilüfer, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, Cilt 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

KARABEKİR, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, Cilt 1, Emre Yayınları, İstanbul 2005.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Ankara 1993.

MANGO, Andrew, **Atatürk**, Çev. Füsun Doruker, Sabah Yayınları, İstanbul 2000.

MENÇ, Hüseyin, **Millî Mücadele Yıllarında Amasya**, 2. Basım, Amasya Valiliği Yayınları, Ankara 2002.

ÖZDEMİR, Hikmet, **Amasya Belgelerini Yeniden Okumak**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

ÜNAL, Mehmet Ali, “Amasya Protokolleri ve Atatürk’te İstiklâl Düşüncesi”, **Atatürk’e Armağan**, Ondokuz Üniversitesi Yayınları, Samsun 1988.

27/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/amasya-tamimi/?pdf=3863> adresinden erişilmiştir